

İBNİ SİNA'NIN YAŞADIĞI SENELERE AİT RESİMLİ BİR ESER

Ord. Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER
İ. Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü

*Aziz Dostum Profesör Ettinghausen'e bir muhtıra**

Bilhassa İslâm ve Türk Sanat Tarihinde değerli yayınlarda bulunan, memleketimizde pek çok sevilen ve eserleri makbul sayılan Profesör Richard Ettinghausen ile 1952 Bağdad'da ve 1954'te de İran'da Müslüman hekimi meşhur İbni Sina'nın Hicrî bininci yılı ihtifallerinde birlikte bulunduk. Bu aralarda birkaç defa İstanbul'da buluştuk. Kendisiyle 10 senedir Türk Sanat Tarihi vâdisinde ilmî temaslarımız vardır. O, memleketimizde bir muhit sahibidir, çok sayılır ve her isteği yerine getirilir.

Prof. Ettinghausen Tahran'da İbni Sina ihtifalinde, onun asrında Şark'ta kullanılan ve muasırı bulunan sanat eserlerinden bâhis bir konferans verdi. Dünya müzelerine dağılan halılar, kilimler, çanak çömlekler ve bakır kaplardan ibaret bu nadide parçaların renkli mikrofilmlerini göstererek takdirle büyük bir alâka topladı. Lâkin o konuşması âdetâ bir gösteri mahiyetinde idi. Esasen ben de kendimden İbni Sina'nın yaşadığı zamana ait ve bugünkü sanat eserleri arasına girmeğe lâyük resimli ve tezhipli eserleri gördüğüm nisbette toplamakta idim. Hele bir tanesi çok alâkalandıracağı cihetle sonuçlarını kendisine takdim ediyorum.

İncelediğim eser, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesinde No. 841'de saklı manzum ve Farsca "Varaka ve Gülşah" hikâyesidir. Gazneliler Hükümdarı ve Buhara'da doğan Sultan Mahmud Sebüktekin (967-30 Nisan 1030) için yazılmış ve hususî kütüphanesine takdim olunmuş nüshadır. Beş asırdır Topkapı Sarayında saklı durmaktadır. Çünkü eser İstanbul Fatihî İkinci Sultan Mehmed'in zengin hususî kütüphanesine ve ondan da oğlu ve halefi İkinci Sultan

* Bu yazı 1958 de hazırlandı. Birleşik Amerika'da karşılaşamadığımızdan kendisine verememişim.

Bayezid'e geçmiş ve o da kitabın ismini el yazısıyla başa kaydederek ilk ve son sayfeleri kendi mührü ile bizzat ve usulü olduğu üzere mühürlemiştir.

Bu eser bize bir çok hakikatleri ortaya koymaktadır. İran kültürünü benimseyerek ve tekemmülüne hizmet ederek Farsca olarak Firdevsî'ye Şehnâme yazdıran Sultan Mahmud, İlimler ve Fenlere, nefis sanatlara, bu meyanda minyatür ve tezhibe, edebiyata çok itibar göstermiş ve bunların ehillerini himaye etmiş; aynı zamanda mühim bir siyaset adamı olarak Gazneliler İmparatorluğu'nu kurmuştur. Yalnız kendi ana dili Türkçeyi ilim ve edebiyat dili olarak kullanmağı düşünmemiştir. Sarayında ve medreselerinde zamanının değerli âlim ve şâirleri toplanmış ve Asya Türk payitahtlarının hiç biri böyle birer ilim ve sanat akademilerine nail olamamıştır. Çağır-dıklarından biri Birunlu Ebu Reyhan'dır. İbni Sina'yı ısrarına rağmen eline geçirememiştir.

Sultan Mahmud, Gazne'yi o tarihte hiçbir yerde benzeri olmayan saraylar, camiler, su yolları ve daha pek çok içtimaî muavenet müesseseleriyle süslemiştir. 1005'te başlayan Hindistan'ın meşhur seferlerinden sonra memleketinin imarına çok gayret sarfetmiştir. Kurduğu devlet Hindistan'da Lahur'dan Semerkand ve İsfahan'a kadar genişlemiştir.

Gazne'nin 553 (1161) de Gori'lerin eline düşmesi üzerine Gazneliler payitahtlarını Lâhur'a nakletmişlerdir. 579 (1183) de Âli Sebüktekin devleti son bulmuştur.

İşte bu Gazne İmparatoru sarayında hususî kütüphanesine ait ve ona ithaf edilmiş Varaka ve Gülşah'ın en eski ve orijinal nüshası elimizdedir. Mukaddimedede Mahmud Gaznevî'nin sitayışı yer alıyor.

Nasıl sitayiş olunmasın ki hem bir devlet kurucusu, aynı zamanda halk arasından yetişmiş bir büyük kumandan, Şark kervan gelip gitme yollarını iyi işletmiş ve çabuk muhabere kolaylıklarını bulmuş, ilk defa Sultan ünvanını almış bir hükümdar.

Bu eser Gazneliler devrinde Orta Asya Türk yaşayışı noktasından çok mühimdir ve tarih itibariyle İbni Sina (980-1037) ile muasırdır. Böyle aranacak olursa İbni Sina'nın yaşadığı seneler arasında yazılmış bir çok ilmî ve edebî kitaplar, hattâ resimli sanat eserleri bulunabilir. Ekseriya biz bunlara İstanbul'da raslıyoruz.

Eserin tezhip ve minyatürlerini yapan bugünkü İran sahasında doğan ve muhakkak ki Gazne'de Mahmud Gaznevî Sarayı mutad

nakışhanesinde çalışan, Mehmed namında bir ressamdır. Varak 58 b "Abdül Mü'min Mehmed ül Hôyî en Nakkaş" diye imzasını atmıştır. Varaka ve Gülşah 70 varak (140 sahife) dir. İçinde 71 minyatür vardır. Bu minyatürler bize Bağdat'ta XII ve XIII üncü asırlarda en mükemmel eserlerini veren Abbasî ekolünün Orta Asya'dan gelen tesirlerden birisinin ana örneklerini veriyor. Orta Asya Türk tezyinat ve resim tarzı Bağdat ekolünü kuran 4 âmilden birisi oluyor.

Bazı minyatürlerinin zemini altınlıdır.

Resimlerde kadın saçları dört örgülüdür. İki mutad olarak öne sarkmış, ikisi de arkada. Don paçaları gözükecek derecede, entari kısadır. Kollarda ekseriya altın veya renkli bir bazübend işareti vardır. Kollar ekseriya uzun ve ağzı geniştir. Elbise, Hataili yâni çiçekli ve her renktedir (Varak 56 a). Boyunlarda inci dizisini hatırlatan süsler vardır. Hele bir tanesinde iki dizidir. Ayakkapları ince ve topuksuzdur. Meme hatları görülüyor. Ayaklar bazen çıplaktır. 55 b. de diğer bir resimde altınlı elbise ve kıvrık paçalı don vardır. Göğüs açıktır.

Erkek tipleri çok mütenevvi, kıyafetleri pek süslü. Her çeşit başlıkları var. Oturma minderleri ve yastıkları dikkate şayan. Hepsinin başı etrafında altından birer hâle. Elbise ve oturdukları yerler kıvrımları üzerinde hatıra ve hayale gelmeyen tezyinî teferruat. Ayrıca at koşumları çok zarif. Her çeşitten Rumî ve hendesî tezyinat, her tarafta bol ve güzel. Ağaçalarda çeşitli hususiyetler. Nakışlarda Uygur ve Çin Hatay Türklerinin yaptıklarına benzer teferruat dolu mütenevvi çadırlar var. Rumîlerde kuş ve hayvan şekillerinden stilize çeşitler ve bunlarda birbirine zıt olmayan en güzel renkler kullanılmış. Mezar resimlerini de kesme taşlardan ehramvarî yapımları Mısır'da Sakkare'deki merdivenvari ehrama benzemesi dikkate şayan. Arslan başlarında tezyinî sık sık ve renkli örnekler. Arslan, Türk tezyinatında bilhassa mümtaz bir yer alıyor. Bu tesir Orta Asya'dan Anadolu Selçuklarına kadar gelmiştir. Mimarî âbidelerde olukların ucuna kadar her yerde aynen veya stilize pek çok çeşitlerini görüyoruz.

Tezyinatı içinde büyük ve Anadolu Selçukları İmparatorluğu'nun çini motiflerinde kullanılan esaslara bile rashyozuz. Bu da bize Şarkta stilize çiçek ve hayvan motiflerinin ne kadar umumi bir tesirle kullanıldığını göstermektedir.

Resimler Orta Asya Türk kıyafetlerini, kadın ve erkek hükümdar ve maiyetlerinin başlıklarına kadar hususiyetlerini hem çok müte-nevvî olarak gösteriyor.

Varak 3 b. de ilk resimde bir eczahane ve yanında üç muhtelif dükkânlı bir çarşı görünüyor.

Kabını devrinin eseri zannetmiyoruz. Fakat ilk şemseli kaplardandır. Bu eser üzerinde bilhassa uzun zaman durmak, hattâ sırf bunun için renkli bütün resimleri ile bir eser çıkarmak ve bu aşk hikâyesini de hulâsa ederek yeniden ve doğru olarak basmakla edebiyat ve sanat âlemi mühim bir kaynağa sahip olacaktır.